

شیوه‌های کیفیت بخشی در نظام آموزش و پرورش با تکیه بر بهبود سطح کیفی معلمان

سیده زینت ساداتی^۱

ا. کارشناسی، الهیات علوم قرآن، دانشگاه فردوسی مشهد

Sadatzinat2211@gmail.com

چکیده

در نظام آموزش و پرورش، کیفیت بخشی در جریان آموزش، یادگیری و به طور کلی در نظام آموزش و پرورش اهمیت بسیار زیادی دارد. یکی از این موارد که تاثیر به‌سزایی در تمامی بخش‌های آموزش و پرورش دارد بهبود سطح کیفی معلمان است. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف «شیوه‌های کیفیت بخشی در نظام آموزش و پرورش با تکیه بر بهبود سطح کیفی معلمان» نگارش شده است. روش پژوهش حاضر از نوع کیفی بوده و شیوه گردآوری داده‌ها مبتنی بر شیوه کتابخانه‌ای یا اسنادی می‌باشد. نحوه تحلیل داده‌ها نیز مبتنی بر روش توصیفی - تحلیلی است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که در حال حاضر مشکلات اساسی آموزش و پرورش را می‌توان در دو گروه بیرونی و درونی طبقه بندی کرد که مانع ارتقای کیفیت خدمات آموزشی می‌شوند. از این رو باید تلاش کرد تا با تکیه بر اسناد بالادستی و ظرفیت‌های آموزش و پرورش نسبت به رفع مشکلات مدنظر اقدام کرد و راهکارهای عملیاتی را اتخاذ نمود.

واژگان کلیدی: آموزش و پرورش، کیفیت بخشی، آموزش، معلمان

۱- مقدمه

امروزه فضای کلاس‌های مدارس بطور فزاینده‌ای متنوع شده است. جامعه معلمان، تلاش می‌کنند تا راهی را برای رفع نیازهای گوناگون دانش‌آموزان بیابند. آینده جامعه ما و آموزش عمومی، تا حدی در گرو توانایی اعضای جامعه مربیان، در توسعه و اجرای روش‌های صحیح آموزش به تمام کودکان استكمال انسان در گرو تربیت صحیح می‌باشد و آموزش و پرورش وسیله رسیدن آدمی به نهایت شرف انسانی است. آموزش و پرورش از مهمترین نهادهای اجتماعی می‌باشد. در واقع، کیفیت فعالیت سایر نهادهای اجتماعی تا اندازه زیادی به چگونگی عملکرد آموزش و پرورش بستگی دارد. کیفیت در حال حاضر یکی از محورهای اصلی همه مباحث آموزشی است و ارتقای آن مهمترین وظیفه وزارت آموزش و پرورش است. منظور از آموزش و پرورش در نوشتار حاضر همان آموزش و پرورش رسمی ای است که از دوره ابتدایی شروع و با اتمام دوره متوسطه به پایان می‌رسد و نهاد آموزش و پرورش کشور وظیفه اجرای آن را برعهده دارد. کانت فیلسوف شهید قرن هیجدهم معتقد است: «بشر تنها با تعلیم و تربیت آدم تواند شد و آدمی چیزی جز آنچه تربیت از او می‌سازد، نیست. از این رو مسئله تعلیم و تربیت بزرگترین و دشوارترین مسئله ای است که انسان با آن درگیر است.» نظام آموزش و پرورش مسئولیت عظیم باروری و شکوفایی استعدادها و توانایی نسل کنونی و آتی جامعه را برای نیل به توسعه اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی به عهده دارد. امروزه نقش تعلیم و تربیت به عنوان یکی از عوامل اصلی بهبود استانداردهای زندگی و رشد و توسعه جوامع انسانی بر هیچ کس پوشیده نیست. آموزش و پرورش از مهمترین نهادهای اجتماعی می‌باشد. در واقع، کیفیت فعالیت سایر نهادهای اجتماعی تا اندازه زیادی به چگونگی عملکرد آموزش و پرورش بستگی دارد. آموزش و پرورش در پروراندن فرد و در بالنده کردن جمع نقش حیاتی دارد. (ندیمی و بروج، ۱۳۸۰) امروزه با پیشرفت تکنولوژی روش‌های قدیمی تدریس، دیگر کارایی خود را از دست داده‌اند. تدریس به فعالیتی از پیش طراحی شده گفته می‌شود که، به صورت آگاهانه و بر اساس هدفی معین انجام می‌شود. فعالیتی که هدف آن ایجاد شرایط مناسبی برای یادگیری می‌باشد و این فعالیت باعث ایجاد تغییر در دانش‌آموزان می‌شود. اگر شرایط مناسب برای یادگیری فراهم شود اغلب دانش‌آموزان در توانایی یادگیری و انگیزش برای یادگیری بسیار شبیه به هم خواهند بود. چه کسی شرایط یادگیری را فراهم

می کند؟ معلمان. پس معلم می تواند به تنهایی نقش زیاد و تعیین کننده ای در کیفیت یادگیری داشته باشد (بلوم، ۱۳۹۱ : ۲۳۱). اگر می خواهیم دانش آموزان در فرآیند تدریس درگیر شوند بهترین راهکار مشارکت دادن آنهاست پس مشارکت فعال دانش آموزان می تواند یک عنصر مهم در یادگیری و بهبود کیفیت تدریس باشد. در واقع یادگیری زمانی به وقوع می پیوندد که همراه با توجه و دقت دانش آموز باشد. در زمان تدریس نباید شاگرد حالت منفعل داشته باشد باید به او اجازه آزمایش تجربه و مشاهده بدهیم. روش های تدریس نوین در افزایش اثربخشی کلاس درس مؤثر هستند. تأثیر دیر در روش های تدریس جدید بسیار است. آن ها هنگام تدریس با استفاده از ابزارها و امکانات آموزشی، دانش آموزان را در تحقق اهداف و یادگیری مفاهیم دروس دخالت می دهند. در این روش ها دبیران پایه پای شاگردان خود، مسیر یادگیری را طی می کنند. این کار به دانش آموزان کمک می کند تا مطالب درسی را از روی علاقه و به صورت عمقی یاد بگیرند. شیوه های جدید درس دادن، انواع مختلفی دارند که هر کدام از آن ها باید متناسب با شرایط و امکانات مورد استفاده قرار گیرند. اگر به دنبال راه حلی برای ترغیب شاگردان خود به درس خواندن و یافتن بهترین روش تدریس نوین هستید، این مقاله را از دست ندهید. بدون شک در حرکت به سمت جهانی شدن، کیفیت یک عامل تاثیرگذار است. در روند توسعه صنعت و بازرگانی، یکپارچگی اقتصاد جهانی و رشد و اشباع بازار، کیفیت نقش اصلی را ایفا کرده و یکی از مهمترین عامل های رقابت سازمان و موفقیت در بازارهای ملی، منطقه ای و جهانی به شمار می آید. (امیری و بهجتی، ۱۳۸۲) کیفیت مهمترین معیار توسعه آموزش و پرورش است. موضوع کیفیت در اکثر نظام های آموزشی به یکی از مفاهیم اساسی در سیاست گذاری های کلان آموزشی تبدیل شده است. و از این رو کیفیت گرایی به منزله مرحله مهمی از تاریخ تحولات آموزش و پرورش مطرح شده است. کیفیت در حال حاضر یکی از محورهای اصلی همه مباحث آموزشی است و ارتقای آن مهمترین وظیفه وزارت آموزش و پرورش است. حتی ارتقای کیفیت نظام تعلیم و تربیت به منزله هدف غایی برخی مراکز پژوهشی آموزش و پرورش کشورمان دیده شده است. (یمنی، ۱۳۷۵) با تاکید به مطالب فوق و نیز لزوم توجه دست اندرکاران به اهمیت و ضرورت ارتقای کیفیت آموزشی در ارائه خدمات آموزشی و پرورشی، نوشتار حاضر پس از تعریف معنا و مفهوم کیفیت آموزشی و تشریح مشکلات کنونی نظام آموزشی کشور، به ارائه راهکارهای درون و برون سازمانی در خصوص ارتقای کیفیت آموزشی می پردازد و نویسنده امیدوار است، نوشتار حاضر مورد استفاده دست اندرکاران نظام آموزشی کشور در حل معضلات آموزشی کشور و ارتقای کیفیت آموزشی قرار گیرد.

۱-۱. اهداف پژوهش

از این رو در پژوهش حاضر در تلاش هستیم تا هدف زیر را مورد بررسی قرار دهیم:

– بررسی راهکارهای درون سازمانی و برون سازمانی موثر جهت ارتقای کیفیت آموزشی معلمان در آموزش و پرورش

۲-۱. سؤالات پژوهش

لذا سؤالات اصلی این پژوهش عبارتند از :

– چه عواملی موجب تأثیر افزایش کیفیت آموزشی معلمان در آموزش و پرورش خواهد شد؟

– چه راهکارهای درون سازمانی و برون سازمانی موثر جهت ارتقای کیفیت آموزشی معلمان در آموزش و پرورش وجود دارد؟

۳-۱. پیشینه پژوهش

خدیبوی، سیدکلان، حسن پور، احمدی و تره باری (۱۳۹۷) در تحقیقی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر کیفیت آموزش و تدریس در دانشگاه فرهنگیان (مطالعه موردی: پردیس های استان اردبیل)» به این نتایج دست یافتند که از دیدگاه اساتید عوامل درون ساختاری، ویژگی های فردی و حرفه ای استادان و عوامل برون ساختاری در رتبه های اول تا سوم قرار داشتند و از دیدگاه دانشجوی معلمان ویژگی های فردی و حرفه ای استادان در رتبه اول، عوامل محیطی – سازمانی و برون ساختاری در رتبه های دوم و سوم قرار دارند. در

دوین کنفرانس ملی مطالعات خانوادہ و مدرسہ

نتیجہ، باید گفت در کیفیت تدریس عوامل زیادی دخیل بوده-اند که از بین آن-ها بیشترین تأثیر مربوط به ویژگی‌های فردی و حرفه-ای استادان و عوامل درون ساختاری دانشگاه بوده؛ که نیازمند توجه ویژه-ای است.

پورعلی و کرمانی (۱۳۹۴) در پژوهش خود با عنوان «بررسی عوامل موثر بر تدریس» به این نتیجه دست یافت که ویژگی‌های شخصیتی معلم یکی از عواملی است که در روش تدریس معلم تأثیر دارد شناخت ویژگی‌های دانش‌آموزان توانایی‌ها و استعدادها و توجه به تفاوت‌های فردی آنان نیز در روش تدریس معلم موثر است. در این پژوهش همچنین تأثیر برنامه و ساخت نظام آموزشی فضا و تجهیزات آموزشی نور، ابعاد ظاهری کلاس، سروصدا، حرارت و تهویه کلاس سازماندهی و آرایش کلاس و تجهیزات آموزشی بر روش تدریس معلم مورد بررسی قرار می‌گیرد.

شباک (۱۳۹۱) در تحقیق خود با عنوان «بررسی عوامل موثر بر کیفیت آموزش های ضمن خدمت بلندمدت (ادامه تحصیل): مورد معلمان ابتدایی استان تهران» به این نتیجه رسید که عوامل موثر در کیفیت دوره-های آموزش ضمن خدمت بلندمدت به ترتیب اولویت عبارتند از: بودجه و زمان، محتوای آموزشی، تجربه و تسلط علمی مدرس، انگیزه و تلاش دانشجو، محیط آموزشی، مدیریت و رهبری دوره. هم-چنین مقایسه نظرات چهار گروه شرکت-کننده در پژوهش نشان داد که بین نظرات مدرسان با گروه-های معلمان و متخصصان تفاوت معناداری وجود دارد.

۱-۴. مبانی نظری پژوهش

مفهوم آموزش و پرورش: آموزش و پرورش یا همان تعلیم و تربیت معادل فارسی عبارت انگلیسی Education است که عبارتست از تمام واکنش‌ها، اثرات، راه‌ها و روش‌هایی که برای رشد و تکامل توانایی‌های فکری، معرفتی و همچنین مهارت‌ها، نگرش‌ها و رفتار انسان به کار می‌رود، البته به طریقی که شخصیت انسان را تا ممکن‌ترین حد آن تعال بخشد و یکی از ارزش‌های مثبت جامعه‌ای که در آن زیست می‌کند، باشد. (صفوی، ۱۳۷۶)

معنای لغوی کیفیت: کیفیت از واژه ی لاتین quality است که این واژه از ریشه quails یا qualities به معنای نحوه بودن گرفته شده است. علامه دهخدا کیفیت را چگونگی - حالت یا وضعی که در چیز حاصل آید، معنی کرده است و همچنین دکتر عمید در فرهنگ عمید کیفیت را چگونگی معنی می‌کند. کیفیت و کمیت یک چیز، دو وجه جدائی ناپذیر یک چیز هستند. کیفیت بر مبنای کمیت شکل می‌گیرد. هر موجود دارای خصوصیات است که کیفیت آن را می‌سازد، شکل ظاهری موجود، خصوصیات مذکور را می‌سازد. پس بدون وجود کمیت، بحث کیفیت بی معنی است.

کیفیت آموزشی: مفهوم کیفیت در آموزش و پرورش مفهومی چند پهلو، مشتبه کننده و مبهمی است. به همین دلیل معیارهای متفاوتی برای قضاوت درباره کیفیت مدارس و آموزش و پرورش معرفی شده است. مفهوم کیفیت از حوزه صنعت به آموزش و پرورش وارد شده است. پس کیفیت در صنعت برابر است با رضایت مشتری و توجه به نیازهای او.

۳. روش تحقیق

مطالعه حاضر یک مطالعه مروری است. جامعه آماری تحقیق حاضر مقالات فارسی زبان و انگلیسی زبان چاپ شده در مجلات داخلی و خارجی مرتبط با موضوع مطالعه، طی بازه زمانی پانزده سال اخیر است. و در پایگاه جستجوی اس.آی.دی، سوپلیکا، مگیران، گوگل اسکولار و ساینس دایرکت مورد جستجو قرار گرفت و مقالاتی که حاوی مطالب با موضوع مورد مطالعه بودند استخراج و جمع‌آوری شدند.

۴- یافته‌های پژوهش

راهکارهای موثر برای ارتقای کیفیت آموزش و پرورش

نظام‌های آموزشی به عنوان بارزترین نمود سرمایه گذاری نیروی انسانی در زمینه شکوفایی در جامعه، نقش اصلی را برعهده دارد. امروزه این نظام‌ها سهم قابل توجهی از بودجه هر کشور را به خود اختصاص داده و با توجه به اهمیت و نقش آن در ابعاد اقتصادی، اجتماعی،

دوین کتفرس ملی مطالعات خانواده و مدرسه

فرهنگی و سیاسی جامعه ضروری است در جهت بهبود کیفیت نظامهای آموزشی اقدامات اساسی صورت بگیرد و از هدر رفتن سرمایه های انسانی و مادی جلوگیری شود. (ناظم، ۱۳۸۲)

با توجه به ضرورت ارتقای کیفیت آموزش و پرورش جهت نیل به اهداف توسعه آموزشی کشور، راهکارهای مختلفی در ارتقای کیفیت آموزش و پرورش تاثیر دارند که می توان آنها را در دو گروه درون سازمانی و برون سازمانی تقسیم کرد:

راهکارهای درون سازمانی

این عوامل از درون مجموعه نظام آموزش و پرورش موجب ارتقای کیفیت خدمات آموزشی و پرورشی می شوند، نظام آموزشی می تواند با مدیریت کارآمد و موثر، نقشی مهم در اجرای این راهکارها دارد. از آن جمله:

- تجهیز مدارس و مکان های آموزشی به امکانات و تجهیزات متنوع از جمله فناوری های نوین آموزشی و تجهیزات آزمایشگاهی؛
- فراهم کردن امکانات آموزش، مشاوره و راهنمایی معلمان و تدوین سیاستهای پیشرفت و ترقی آنان؛
- به حداقل رساندن تراکم کلاسی در مدارس علی الخصوص پایه های ابتدایی؛
- برنامه ریزی در جهت تقویت همکاری و مشارکت اولیای دانش آموزان برای کمک به ارتقای کیفیت فعالیت های آموزشی و پرورشی، از جمله برگزاری مداوم کلاسهای آموزشی و توجیهی؛
- توجه و تاکید عملی به اجرای کامل سند تحول بنیادین آموزش و پرورش همسو با برنامه درسی ملی؛
- استفاده از روشهای تدریس پیشرفته و فعال و ترک روشهای منفعل سنتی از جمله سخنرانی و نیز استفاده از روشهای ارزشیابی جدید به منظور تعمیق یادگیری در دانش آموزان؛
- تاکید بر پرورش همه جانبه دانش آموزان در ابعاد علمی، اجتماعی، اخلاقی و جسمی و پرهیز از هرگونه یک جانبه نگری در آموزش و پرورش؛

- تعامل سازنده با ادارات و مراکز معتبر آموزشی از جمله سازمان پژوهش و برنامه ریزی جهت استفاده از بانک اطلاعاتی و تجارب آنها؛
- جذب و گزینش مدیران موثر و کارآمد در فرایند آموزش و پرورش براساس اصل شایسته سالاری (اعم از ستادی، استانی و منطقه ای)؛
- برگزاری کلاسهای فوق برنامه و مکمل و جبرانی جهت ارتقای آموزشی دانش آموزان؛
- تعامل موثر و مستمر همکاران آموزگار با سرگروه های درسی جهت توانمند سازی خویش در فرایند تدریس؛
- تاکید بر فعالیتهای پرورشی در کنار فعالیتهای آموزشی جهت رشد اخلاقی و اجتماعی و جسمی دانش آموزان، از جمله تشکلهای دانش آموزی؛

- توجه به دروس عملی و کاربردی در کنار دروس نظری محض در آموزش و پرورش؛
- استفاده از یافته های جدید روانشناسی پرورشی در فرایند تدریس علی الخصوص استفاده از روشهای تغییر رفتار براساس اصل تقویت و پاداش؛

- جذب دبیران و معلمان متخصص و متعهد و رعایت اصل عدالت در ارتقای شغلی آنان و نیز استفاده از اصل پاداش جهت تشویق و انگیزه دهی به آنان؛

- تربیت معلمان و سایر عوامل آموزشی و پرورشی بر اساس یافته های جدید علمی و روانشناسی تربیتی با تکیه بر اصل تعامل سازنده با دانشگاهها؛

- حاکم کردن فرهنگ سازمانی موثر و کارآمد و جو عاطفی مناسب در فضاهای آموزشی؛
- تعامل دو جانبه و مستمر کلیه عوامل آموزشی اعم از مدیر، معاون و آموزگار در مدرسه جهت اجرای فعالیتهای آموزشی و پرهیز از هرگونه گسستگی شغلی؛

- حذف نابرابری های آموزشی و رتبه بندی رایج آموزشی از لحاظ کیفیت ارائه خدمات آموزشی و لزوم توجه برابر و عادلانه از لحاظ بودجه و امکانات به کلیه مدارس اعم از دولتی، نیمه دولتی، هیئت امنایی، غیرانتفاعی، شاهد و...

دوین کتفرس ملی مطالعات خانواده و مدرسه

- بهره گیری از دستاورد های اخلاقی، علمی و فنی واتخاذ تدابیر و شیوه های لازم در فراهم آوردن زمینه مناسب برای تجلی بروز استعدادها و تبدیل مدارس به فضائی بالنده و خلاق؛
- انعطاف پذیری در طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه های آموزشی با توجه به مسائل جاری و قابلیت های منطقه ای؛
- ارائه مطالب آموزشی با استفاده از آخرین وسایل و امکانات تکنولوژی آموزشی از جمله پروژکتور و اسلایدهای آموزشی؛

راهکارهای برون سازمانی

- این عوامل بر خلاف عوامل درون سازمانی از بیرون نظام آموزش و پرورش کیفیت خدمات آموزشی و پرورشی را تحت تاثیر قرار می دهند و اجرای آنها در اختیار نظام آموزشی نیست، اما نظام آموزشی می تواند با تعامل سازنده با دیگر نهادهای اجتماعی، نقشی موثر در اجرای آنها داشته باشند. از آن جمله:
- تخصیص بودجه و منابع مالی کافی جهت انجام امور آموزشی و پرورشی از طرف دولت؛
  - تعامل وزارت آموزش و پرورش با سایر وزارتخانه ها جهت تعیین و سیاستگذاری و تحقق اهداف کلان نظام جمهوری اسلامی ایران، از جمله وزارت بهداشت و جوانان؛
  - تعیین اهداف کلان دوره های تحصیلی مختلف براساس نیازهای جامعه، فراگیران، علوم معاصر و واقعیت های حاضر و پرهیز از هرگونه آرمان گرایی تخیل گرایانه در انتخاب اهداف آموزشی؛
  - استفاده از تجارب آموزشی سایر وزارتخانه ها و ادارات، جهت کیفیت بخشی به امور آموزشی، از جمله استفاده از تجارب کارشناسان بهداشت در فرایند تدریس درس بهداشت؛
  - تامین معیشت مالی معلمان و نیازهای آنان و نیز اعتباربخشی به شغل معلمی موازی با سایر مشاغل دولتی؛
  - تغییر نگاه مصرف گرایانه به آموزش و پرورش به نگاه سرمایه ای آموزش و پرورش؛
  - توجه به اصل تمرکززدایی نظام های آموزشی و تعیین اهداف و سیاست های منطقه ای نظام آموزش و پرورش همسو با سیاست های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران؛
  - کاهش مشکلات اقتصادی مردم، مثل: گرانی مایحتاج زندگی، تورم و بیکاری، که اینها عوامل زشت و شومی هستند که بر فرآیند یاددهی- یادگیری تاثیر نامطلوب گذاشته و بسیاری از دانش آموزان و معلمان را دچار سستی و نگرانی از آینده مبهم کرده است؛
  - تعامل سازنده با دانشگاهها و موسسات عالی و استفاده از تخصص اساتید دانشگاه در فرایند طراحی، اجرا و ارزشیابی آموزشی و نیز استفاده از یافته های پژوهشی پژوهشگران در رفع نارساییهای آموزشی و ارتقای کیفیت آموزشی؛

۴- نتیجه گیری

در حال حاضر مشکلات اساسی آموزش و پرورش را می توان در دو گروه بیرونی و درونی طبقه بندی کرد که مانع ارتقای کیفیت خدمات آموزشی می شوند. مسائلی مانند توسعه نیافتگی کشورهای جهان سوم و تحولات روزافزون علوم و فناوری جوامع پیشرفته و در حال توسعه، متکی بودن هزینه های تعلیم و تربیت به دولت و افزایش سطح توقعات مردم برای مطالبه آن، کمبود منابع مالی برای ساخت، تجهیز و اداره مدارس و پیچیدگی روشهای جلب مشارکت مردم در امور تعلیم و تربیت را می توان جزو مشکلات بیرونی بر شمرد و مسائلی از جمله روشهای فعلی گزینش، جذب، تربیت و نگهداشتن نیروی انسانی شاغل در آموزش و پرورش، ناکارآمدی نظام انتخاب مدیران، عدم پویایی در مدیریت آموزشگاه ها، ناکارآمدی نظام کنترل، نظارت و ارزشیابی علمی از برنامه ها، طرحها، روشها و عملکردها کم اثربخش بودن برنامه های درسی موجود، به علت مبتنی نبودن بر نتایج تحقیقات علمی و عدم انطباق با دانش و فناوری روز. پایین بودن سواد علمی معلمان و عدم انگیزه و علاقه آنها برای تدریس فعال در کلاسهای درس، نبودن عشق به آموختن، محبت و روابط انسانی و صمیمی بین کادر مدیریت مدارس، معلمان و دانش آموزان نیز از مهمترین مشکلات درونی آموزش و پرورش است.

۵- منابع

- بلوم، بنجامین (۱۳۹۳). ویژگی‌های آدمی و یادگیری آموزشی، ترجمه: علی‌اکبر سیف، نشر دانشگاهی : تهران
- پوعلی، نورالله؛ کرمانی، روح‌الله (۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر بر تدریس مبتلا، سومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی : تهران
- خدیوی، اسداله، سیدکلان، سیدمحمد، حسن پور، توفیق، احمدی، حسن، و تره باری، حافظ. (۱۳۹۷). بررسی عوامل مؤثر بر کیفیت آموزش و تدریس در دانشگاه فرهنگیان (مطالعه موردی: پردیس های استان اردبیل). آموزش و ارزشیابی (علوم تربیتی)، ۱۱(۴۲)، ۱۸۵-۱۶۱.
- شباک، مریم (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر بر کیفیت آموزش های ضمن خدمت بلندمدت (ادامه تحصیل): مورد معلمان ابتدایی استان تهران مبتلا، فصلنامه مدیریت و برنامه ریزی در نظام های آموزشی، دوره: ۵، شماره، ۲. صص : ۱۱۱-۱۴۲.
- یمنی، محمد. (1375) تحلیلی از مفهوم کیفیت در آموزش و پرورش ایران. پژوهشنامه علوم انسانی، شماره 19، 204198.
- ندیمی، محمد تقی و بروج، محمدحسین (1380). آموزش و پرورش ابتدایی-راهنمایی تحصیلی و متوسطه. تهران: انتشارات مهرداد.